

Vinko Vodopivec

KELTI NA SLOVENSKEM, RESNICA ALI MIT

Ključne besede: Kelti, Veneti, Skiti, Etruščani, Germani, Slovani, Romani, Atlantida, zgodovina, arheologija, jezikoslovje, verovanje, genetika

Key words: Celts, Veneti, Scythians, Etruscans, Germans, Slavs, Romans, Atlantis, history, archaeology, linguistics, religion, genetics

Abstract

Celts in Slovenia, truth or myth?

Statements about the arrival of Celts into and their living in Slovenia, especially after the retreat in defeat at Delphi about 260 BC, till arrival of Romans about 15 BC, opened many basic questions about history, settlement, ethnicity, archaeology, language, religion, military, culture, and technology, which have to be verified and only statements, which are supported with proofs and undisputed should be accepted. Prevailing statements and theories often have no good support, so we have to distinguish the proven theories and those only supposing the events. Theories supported with proofs should be accepted, whereas the others have to be rejected or regarded only as possible hypotheses.

The idea of Celts is used frequently and unfortunately contrary to known data and scientific ethics. Only in rare cases the correct use of the name Celts is stressed, being only the working name for different cultural, military, religious and technology phenomena of that time and could not be represented as a nation or language group. Most proofs show that Celts can be a name also for Central Europe Slavic nations, as for Romance groups in southwest Europe. The quantity of data and scientific opinions about Celts suffice to support real framework for a correct use of the name Celts. Also in Slovenia the name of Celts can present only a military force with no influence on ancient settlers in view of genetics and language. While Celts in Slovenia were not present as settlers, they were thus without major influence on language. Our Slavic ancestors were here before the Celtic occupation.

Prihodnost študija preteklosti

Na razpisu nizozemske revije *Archaeological Dialogues* za mlajše raziskovalce so zmagali trije eseji, ki se vsak na svoj način spopadajo z izzivi arheologije v 21. stoletju in opozarjajo predvsem na marsikdaj sporno arheološko prakso:

Nick Shepherd iz Južne Afrike opozarja na potrebo po po-kolonialnih arheologijah, ki ne veljajo le za to območje, ampak za vsa obrobna in zastrta področja in območja in se kažejo v prenašanju nekaterih spoznanj v tuje okolje, v katerem so neznanstvena. Ob

tem poudarja, da mora biti nova arheologija odprta, večstranska in vključena v družbo. Potrebna pa je tudi ocena znanja, ocena komu je to znanje namenjeno in kdo so morebitne žrtve napačnih produkcij znanja in napačnih interpretacij.

Rueben Grima opozarja, da je arheologija postala zaprta v ozek krog, ki kaže moč elite in preozko perspektivo v procesu globalizacije. Arheologija je sama določala tiste javnosti, do katerih bo odprta, vse druge javnosti pa so bile najmanj zapostavljene, če ne celo oškodovane za svojo kulturno dediščino. Zato nastajajo robna znanja pretežno v medijih, ki zanikajo dosežke etablirane znanosti. Izhod vidi v novi praksi, ki ne izhaja več iz ene same pripovedi, ampak gradi na različnih izkušnjah. Etablirana znanost mora dopustiti, da se interesi javnosti pokažejo in upoštevajo in to ravno za doseganje čim bolj pristnega stika s preteklostjo.

Nicola Laneri podobno opozarja, da akademski arheologiji ne grozi izločitev iz družbe samo zaradi vse manjše pomembnosti njenega vpliva, temveč tudi zaradi tega, ker se sama ne skuša vanjo aktivno vključiti in jo preoblikovati. Akademski arheologija ne sme več ignorirati drugačnih arheologij in mora z njimi tekmovati, sicer postane ujeta v svoje lastne okvire. Sodobni tokovi zahtevajo arheologijo kot iskano blago, sicer bo postala družbeno nepomembna.

Ob teh jasnih pomanjkljivostih sodobne arheološke znanosti je treba opozoriti, da slovenska arheologija pozna kolonialno izkušnjo roba, ki so jo izkoriščale elite iz različnih metropol, zato je presenetljivo, da je ob osamosvojitvi Slovenije in uvedbi demokratične družbene ureditve, ostala praktično brez besed, za razliko od drugih nacionalnih arheologij. Ni bilo razprave ali so z osamosvojitvijo nastopile možnosti dodatnih sprememb ali dopolnitev, saj je prejšnja republiška arheologija postala državna in s tem povečala občutek samozadostnosti.

»Najbolj očiten problem v zadnjih dveh desetletjih je vsekakor pojav različnih avtohtonističnih teorij, ki vse po vrsti očitajo akademski arheologiji režimsko servilnost in podrejenost vladajočim nacionalnim, imperialnim ali socialnim ideologijam«. »Ne moremo se ubraniti občutka, da je akademska arheologija, navkljub vsem prizadevanjem številnih strokovnjakov ustvarila videz, da avtohtonistične teorije niso njen problem oziroma problem družbe in njene samopodobe, temveč problem njihovih avtorjev in zagovornikov. Drža akademske sfere je ves čas obrambna ali pa se je skušalo zmanjševati razsežnost tega problema.«[1]

Slovenski arheologiji lahko samo čestitamo za tako kritične članke, vendar hkrati opozarjamo, da se vsebinska razprava, kljub takim osebnim vzpodbudam, niti še ni pričela, kaj šele da bi bila vodstveno vzpodbujena. Ob tem opozarjamo na še bistvenejši zaostanek drugih znanstvenih disciplin, zlasti zgodovine, jezikoslovja, kulturne zgodovine, ki se takih odprtih in družbeno pomembnih razprav izogibajo in se skrivajo za svojo etablirano znanost, ki je marsikdaj v zmoti. Tako zapiranje v akademske sfere lahko določena »elita« prikriva izjemno dolgo, kar je največji anahronizem sodobne znanosti, ki bi morala biti zavezana stalnemu in čedalje hitrejšemu razvoju. Znanost, ki je sama sebi namen, ni znanost in znanstveniki bi se ji morali takoj in brezpogojno odpovedati.

Med artefakti in besedili

Kulture, ki so poznale pisavo in so ohranjeni njihovi zapisi ali zapisi o njihovem bivanju, verovanju, kulturi, vojskovanju, obrti in drugemu delovanju, se obravnavajo tudi z zgodovinsko arheologijo, ki dopolnjuje klasično arheologijo. Ob tem obstajata dve možnosti razumevanja, saj gre v vsakem primeru tudi za zgodovinsko arheologijo, saj že materialna kultura odpira pot do zgodovinske resnice, na drugi strani pa je zgodovinska arheologija tista veda, ki raziskuje predvsem pisne vire in podpira zgodovinska spoznanja iz materialne kulture. Preverjanje vsakokratne skladnosti materialnih in pisnih virov zahteva ustrezno metodologijo, ki je odvisna od obsega in vsebine zapisov, zlasti pa od družbenega okolja lastnega naroda in okolja in interesa okoliških narodov, ki so pisali o svojih sosedih, prijateljih, sovražnikih, napadalcih, okupatorjih in okupiranih ljudstvih.

Kot dokumenti oziroma viri se besedila in artefakti obnašajo različno. Zapis govora je sicer večplasten, vendar poveden, medtem ko so materialne najdbe mnogo bolj sestavljene. Ker pa so zapisi in artefakti del celotnega družbenega življenja, jih ne moremo obravnavati ločeno oziroma v izolaciji. Bistvenega pomena je mesto, ki ga je tedanja pismenost zavzemala v stvarni družbeni situaciji. Ustne družbe govorjeno besedo pojmujejo v precej bolj stvarnem in materialnem smislu kot pisne družbe, kjer materialni vidik prevzamejo njihovi zapisi. Pomembna je razširjenost pisave, ki je v določeni kulturi lahko bila pridržana le neki politični ali verski eliti. Lahko so bila zaradi materialnih virov in političnih vplivov sredstva za znanost omogočena le nekaterim odvisnim skupinam. Tudi kolonializem in imperializem sta znanstveno delovanje in objavljanje omogočala le nekaterim, drugi pa so bili izločeni kot raziskovalci in znanstveniki, zlasti pa so bile izločene njihove znanstvene ugotovitve. Žal se to prepogosto dogaja še danes [2].

Življenjske razmere prastarih kultur

Odkrivati in proučevati najstarejše kulture pravzaprav ni možno brez poznavanja klimatskih značilnosti v pleistocenu in njihovega vpliva na naravno okolje. Takratni predniki človeka so bili priče teh danosti, so jih doživljali in se prilagajali ter skušali obdržati sebe in svojo vrsto. Kvartarni sedimenti so rahle narave, saj so le zelo redko sprijeti v čvrste skalnate materiale. Gramoz, pesek, ilovica in puhlica, ki so jih prinesli vode in vetrovi, so precej preoblikovali zemeljsko površino. V te plasti so zakopani ostanki ljudskih prebivališč, zato so mnogokrat močno poškodovani zaradi suše, poplav in podobnih vplivov. Za raziskave so zato najbolj primerni sedimenti v jamah, kjer so se plasti lepo nalagale ena na drugo in zaradi dobre ohranjenosti dajejo pravilno zaporedje glede na starost posameznih najdb. V pleistocenu se menjavajo topla in hladna obdobja – termali in glacijali. Iz te dobe je tudi v Sloveniji veliko najdišč, največ v okolici Postojne, pa tudi na Krasu, Primorskem, Osrednji Sloveniji in na Koroškem, kar kaže slika 1 [3].

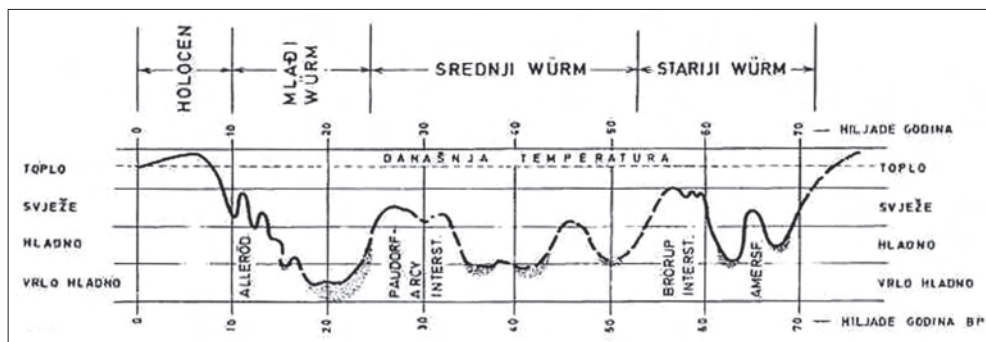
Klimatske razmere v würmu so bile precej spremenljive. Po letu 70 000 PS (pred sedanostjo) se pričnejo ohladitve z vmesnimi otoplitvami, od katerih je najhladnejša v mlajšem würmu in sicer od 27 000 do 17 000 PS. Zadnja manjša poledenitev se je končala

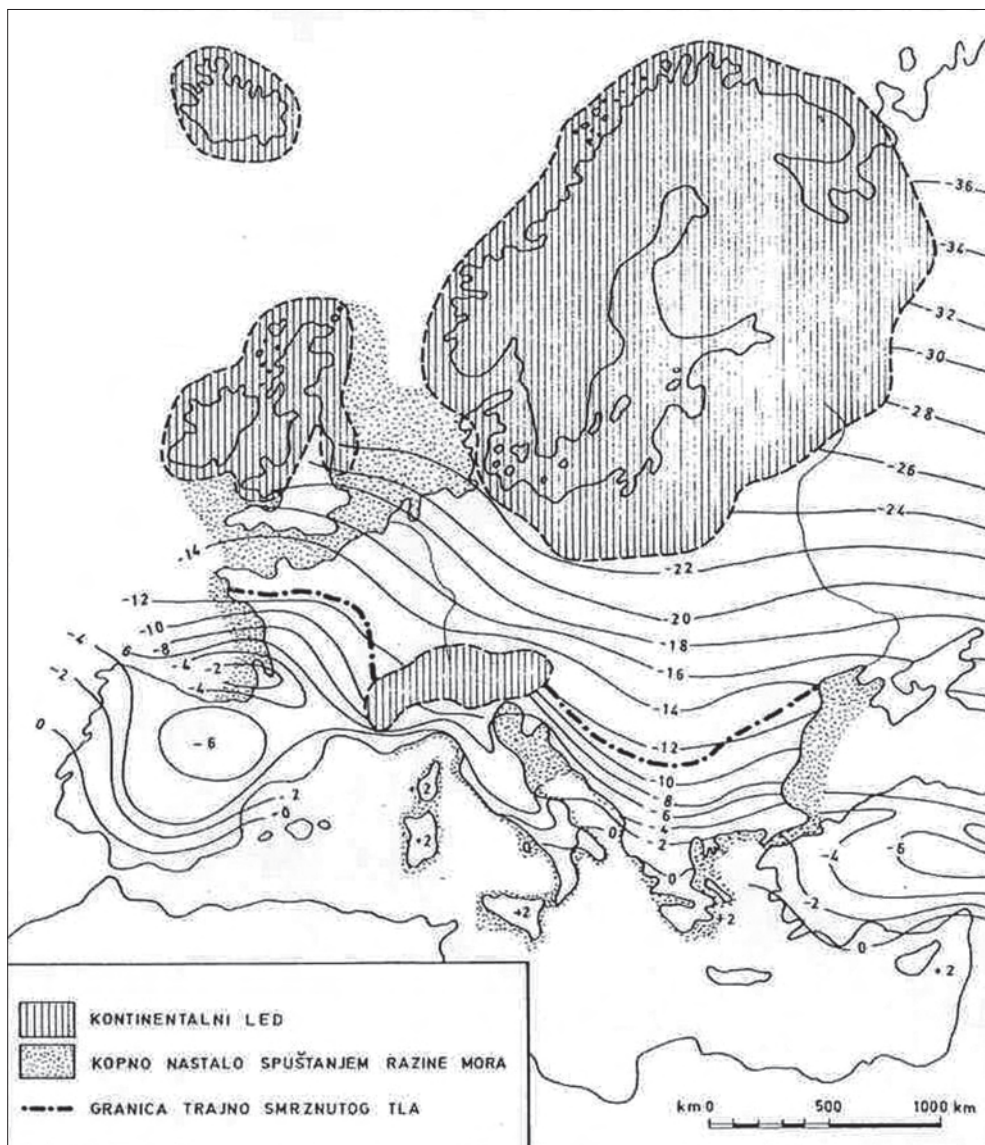
Slika 1. Paleolitska in mezolitska najdišča v Jugoslaviji [3]

okoli 10 000 PS na začetku holocena, potem pa sledi otoplitev z najvišjimi temperaturami okoli leta -5000 in ohladitev na današnje temperaturo. Te spremembe klimatskih razmer so prikazane na sliki 2 [4].

Zaradi poledenitev se je znižala globina vseh morij, zlasti pa se je znižala globina Sredozemskega morja ob zadnji najhujši poledenitvi za skoraj 100 m, kar je bistveno

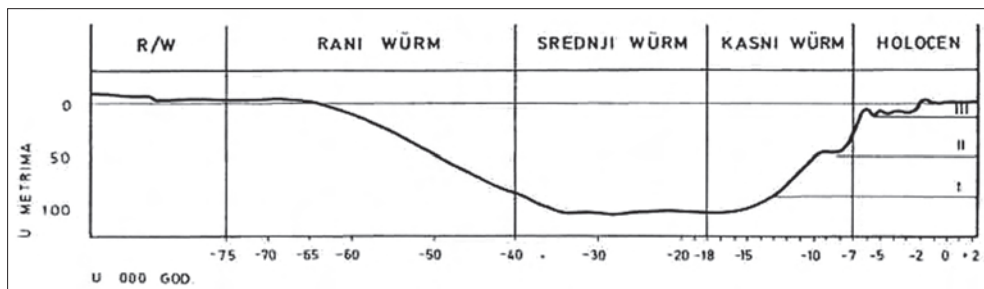

Slika 2. Prikaz srednje letne temperature v Srednji Evropi v würmu in holocenu [4]

Slika 3. Srednje januarske temperature v maksimumu würma, s kontinentalnim ledom in povečanjem kopne površine zaradi znižanje Sredozemskega morja [4].

povečalo obseg kopnega zlasti v Jadranskem morju. Slika 3 prikazuje januarske temperature v najhladnejšem obdobju okoli -20 000, ki so bile bistveno nižje od sedanjih in območja prekrita z ledom, ki je zajemalo celo severno Evropo. Na sliki 3 je razvidno tudi povečanje kopnega, ki je zaradi majhne morske globine najizrazitejše v Jadranskem morju. To območje je predstavljalo izjemen življenjski prostor tako za rastline, živali in človeka [4].

Slika 4. Gladina Sredozemskega morja med zadnjimi ledenimi dobami in otoplitvijo [4]

Sredozemsko morje pa se ni nižalo in višalo enakomerno, ampak izrazito različno. Na sliki 4 je razviden minimalen padec vodne gladine do leta -65 000, ki je enak tudi na oceanih, po tem pa enakomeren padec gladine do leta -34 000. Vzrok za bistveno hitrejše zniževanje gladine je dejstvo, da je zaradi znižanja oceanov prenehala teči voda iz Atlantskega oceana v Sredozemsko morje, zato je bilo zniževanje odvisno le od razlike med dotokom in izhlapevanjem. Dokaj enakomerna gladina med -34 000 in -15 000 je pogojena z ravnotežjem med padavinami, ki so bile precej manjše od današnjih, med površino izhlapevanja ki se je zmanjšala in med slanostjo, ki se je povečala. Razvidno je tudi hitro naraščanje gladine po letu -15 000, ki se je pričelo, ko je v Sredozemsko morje zopet lahko dotekalo morje iz Atlantskega oceana, poleg tega pa se je zaradi topljenja ledenikov in večjega obsega padavin povečal tudi dotok. Hitro dviganje gladine in poplavljanje obsežnih gozdnatih območij je predvsem prizadelo rastline, ki se ni moglo premakniti in je ostalo potopljeno v globinah morja. Prizadelo pa je tudi živali in človeka, saj se jim je bistveno zmanjšal nekdanji življenjski prostor, ki so ga nadomestili s selitvijo proti severu, ki je postal prijaznejši zaradi otoplitve. «Ovo izdizanje morske razine je bilo tako naglo da su potopljene oblici slabo abradirani.»[4].

Morebitna Evropska prazgodovina

Po otoplitvah po zadnji ledeni dobi po letu -8000 je bilo po letu -5000 v srednji in severni Evropi izjemno ugodno podnebje, saj so vinske trte rasle celo v južni Skandinaviji, rodovitna zemlja pa je omogočala dve žetvi na leto. Tako podnebje je trajalo skoraj 4000 let in je omogočilo razcvet srednjeevropske kulture, ki je bila kar precej starejša kot pa tako imenovane anatolske in egiptovske kulture. Verjetno gre za Atlantsko kulturo, znamenito Atlantido, ki naj bi bila v nižinskem delu sedanje Nizozemske, Nemčije, Danske, Poljske in Češke, center kraljevine pa naj bi bilo mesto Atlantida na sedaj pogreznjenih otokih v Severnem morju blizu današnje Danske. Ta kultura je bila zelo bogata tako po stavbarstvu kot po opremi, orodju in orožju ter znanju in kulturi. Megalitske zgradbe in menhirji so posejani po širokem območju in so iz obdobja okoli -3000 let. Znani Stonehenge ima tudi častljivo starost, saj je kazal astronomske podatke že okoli -2000, torej mnogo prej kot pa so Mikenski Grki položili temelje za svojo bogato kulturo. Okoli

leta -1800 nastane Unetiška kultura, ki jo jezikovno že sestavljajo praslovanski, praromanski in pragermanski narodi.

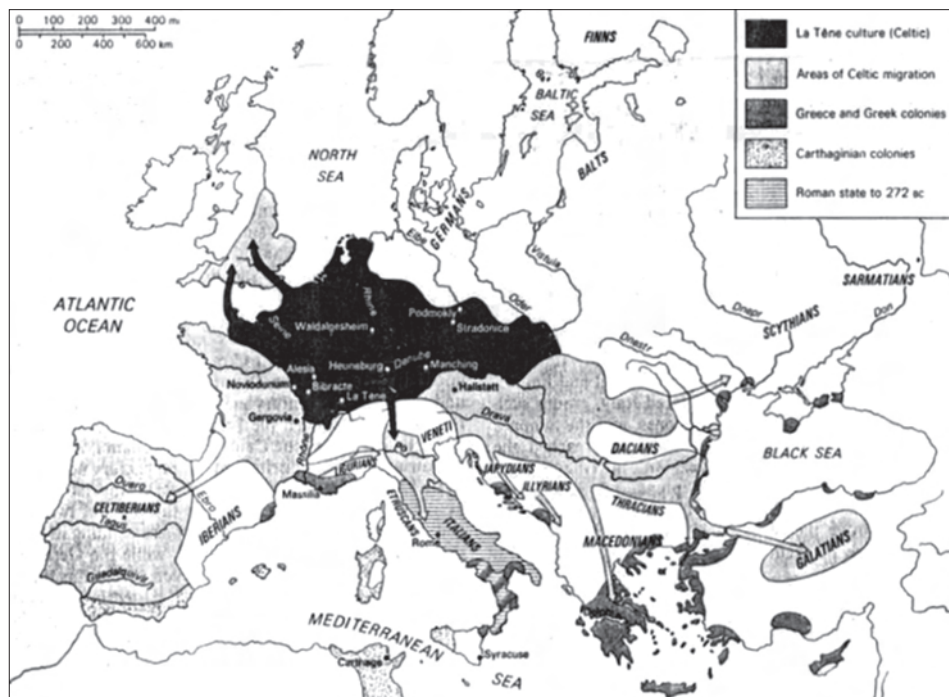
»Atlantci naj bi imeli umetno narejene luke, kraljevo palačo katere zidovi so bili prevlečeni z bleščočim se oreihalkom (medenino), strogo urejeno vojaštvo, deset tisoč bojnih voz, med njimi dvovprežnike brez sedeža, ki so nosili vojaka z lahkim ščitom in zraven njega vodnika obeh konj, in velikansko ladjevje. V njihovih kultih so imeli pomembno vlogo žrtvovanje bikov in ceremonije z ognjem. Praznični ornat njihovih kraljev je bilo zelo lepo temno modro oblačilo. Njihova dežela pa naj bi bila tako rodovitna, da je na leto dajala po dve žetvi; za eno je dal vlago zimski dež, drugo pa je omogočilo umetno namakanje. Ti ljudje so že jezdili in so imeli na svojem največjem otoku celo dirkališče široko en stadij – 192 metrov. Predvsem pa naj bi se bile njihove javne zgradbe bohotile v zlato, srebru in oreihalku. Zlati so bili kipi njihovih bogov, zlate podobe dedov in žrtvene posode, srebrno pa so se lesketali zidovi svetišč.«

Okoli leta -1300 se je pričela izjemna suša, saj so presahnile reke Ren, Donava, Pad, Rodan in celo Nil, Eufkrat, Don in Ganges. Po sušnem obdobju so prišle močne ohladitve z močnimi nalivi, ki so zlasti tedaj rodno zemljo okoli Sredozemskega morja izpirali in odnašali v morje. Po letu -1250 so bili močni vulkanski izbruhi in potresi tako v Sredozemlju kot na Islandiji. Prav močan podmorski potres naj bi razdejal Atlantido, ki se je pogreznila v morje in opustošil preostalo obalo, saj opisi povsem ustrezajo tsunamiju, ki je letos odplaval vse iz Malezijske, Indijske oceanske obale. Okoli leta -1200 je bilo konec sušne dobe in kasnejša izjemna ohladitev je že tako razrušeno in opustošeno kraljestvo dokončno ugonobila, saj so se preživeli iz severnejših predelov morali seliti na jug v toplejše kraje. Delno so se naselili v severni in srednji Italiji, Balkanu in Grčiji ter Anatoliji, deloma pa so šli naprej in egipčanski kronisti jih beležijo kot »ljudstva iz morja«. Ker je Egipt pri Sredozemskem morju, gre pri izrazu »iz morja« za Atlantski ocean. »Ljudstva iz morja«, ki so napadala Egipt, so Egipčani zaradi dobre utrjenosti svoje meje porazili leta okoli -1197, zato so se kasneje ustalili kot Filistejci v Palestini. Naselili pa so se tudi kot Dorci na Peloponezu [5, str 129 do 145].

Keltsko obdobje

Kelti naj bi okupirali ali vsaj kontrolirali obsežno ozemlje od zahoda do vzhoda Srednje Evrope in celo osrednjega dela Male Azije. Eden od mnogih zemljevidov tedanjega časa iz Britanske Enciklopedije je podan tudi na sliki 5. Knjiga *Gaulish inscriptions* [6] navaja poleg podobnega zemljevida tudi mnogo »Keltskih napisov«, od katerih so nekateri slovanski, saj so nekateri napisani v venetski pisavi in so tako kot nekateri napisi v latinici razumljivi na podlagi slovanskih jezikovnih osnov [7, 8].

Zanimivo je, da so na sliki Kelti povsod z izjemo Rimskega in Grškega imperija, ki sta bila očitno še agresivnejša osvajačca, kot pa so bili tako imenovani Kelti, saj se je zlasti Rimski imperij širil ravno na njihovo ozemlje. Zanimivo je tudi, da so vpisani na severu Germani, nikjer pa ni niti enega slovanskega ljudstva z izjemo Skitov na daljnem vzhodu, pa čeprav so njihovi neizpodbitni sledovi staroselcev v imenih gora in rek posejani po vsej

Slika 5: Ljudstva in pokrajine, ki jih označujejo kot »Keltske« ali s »Keltsko kulturo«

srednji in vzhodni Evropi. Poudariti je treba, da pri zgodovinskih zapisih praviloma gre za vojne spopade in se le izjemoma nakazujejo naselitve, pa še takrat v stilu naseljevanja Slovanov v 6. stoletju, brez dokazov ali poročanj o pravih naselitvah, ki jih iz novejšje zgodovine tudi poznamo.

Prebivalstvo

Bistveno za razumevanje takratnih razmer, je poleg podnebja, ki nudi zunanje okolje, in razvitosti kulture in obrtnišva, ki predstavlja sposobnost tedanjih naseljencev, predvsem število prebivalcev. Naraščanja števila prebivalcev obravnavajo različni avtorji, razlike pa so relativno majhne, tako da lahko kot zelo verjetno osvojimo naslednje število prebivalcev [9]:

Doba (leto)	Svet (milijonov)	Evropa (milijonov)	Delež Evr. (%)
-5000	10	1	10
-1000	50	5	10
-500	100	10	10
-400	120	12	10
-200	150	15	10
0	170	17	10
200	190	19	10
2005	6477	730	11,3

Število prebivalcev v letih največje keltske moči okoli leta –200 je bilo v Evropi okoli 15 milijonov, kar je približno 50 krat manj kot danes. Če upoštevamo, da je večina prebivalcev živila v južnejših območjih, potem odpade na severnejša območja le tretjina ali okoli 5 milijonov in to naj bi bila območja, ki naj bi jih preplavili Kelti. Če upoštevamo izvorno območje Kelto v vzhodni Franciji in Švici, lahko ocenimo njihovo število na največ milijon, če pa upoštevamo še severnejše predele, pa na največ 2 milijona. Tako število prebivalcev se je v času 200 let lahko povečalo le za okoli 10 % in nikakor ni moglo imeti vidnejšega vpliva na tedanje razporeditev prebivalcev. To nedvoumno potrjujejo genetske raziskave, ki nikakor ne dopuščajo manipulacij z večjimi selitvami zahod – vzhod in obratno. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da se niso prav vsi Kelti dvignili in posedli druge kraje, saj jih je vsaj tri četrtine ostalo na prvotnih ozemljih. Od Kelto na zasedenih ozemljih tako dobimo največ 0.5 milijona. Realne številke so verjetno še precej manjše in so pod 500 tisoč, kar predstavlja okoli 3% prebivalstva na zasedenih območjih.

Ocene drugih raziskovalcev se tudi gibljejo v tej višini, praviloma pa so še manjše in niso mogle imeti večjega vpliva na genetske in jezikovne spremembe staroselcev. Tudi novejši avtorji navajajo podobne številke, le okoli 300 tisoč [10].

Tako število je bilo za tiste čase izjemno veliko, upoštevati pa moramo, da se je njihovo število z uspehi večalo, vendar z drugorodnim prebivalstvom. Ugotovitve so razumljive, saj ni šlo za keltsko poselitev, ampak praviloma za njihovo zasedbo in oblast. Oblastnikom pripisati tudi vso kulturo tistega časa pa je znanstvena zabloda, ki jo je treba čimprej popraviti. Kelti so bili predvsem bojevniki, ki so se bolj ukvarjali s kvalitetnim orožjem, boji in upravljanjem osvojenih ozemelj kot pa s splošno kulturo, ki je bila večji del vezana na poselitveno strukturo pred keltsko zasedbo.

Genetska slika Evrope in »Keltska preseljevanja«

Genetske raziskave zasledujejo dedovanja nekaterih kromosomov, ki se dedujejo le po moški ali le po ženski liniji in omogočajo vpogled na možne premike večjih skupnosti, oziroma nam služijo kot dokaz o prvobitnosti prebivalcev nekaterih območij. Genetske sledi so zelo zanesljive in nam odkrivajo pomembna dogajanja v daljni preteklosti [11]. Starejša genetska sled Y kromosoma HG1 (Eu 18), ki je stara okoli 40.000 let in se deduje po moških potomcih, je izrazita pri Baskih in zanemarljiva pri Ukrajincih, medtem ko je HG3 (Eu 19), ki je stara okoli 20.000 let in se tudi deduje po moških potomcih izrazita pri Ukrajincih in skoraj neopazna pri Baskih. To dokazuje, da sta v Evropi vsaj dva izrazita centra iz časa zadnje ledene dobe, iz katerih izhaja prebivalstvo Evrope in sicer zahodna in vzhodna skupina.

Vzhodna meja zahodne skupine HG1 je na meji sedanjih germanskih in romanskih ter slovanskih držav, s tem, da nordijske države spadajo v vzhodni del. Vzhodna skupina HG3 ima skoraj enako zahodno mejo kot HG1 vzhodno. Med vzhodno in zahodno skupino so velike razlike, izvirni in pretežni genski deleži navedenih kromosomov pa pada v približevanju drugi skupini. Genska skupina HG2 pa je skoraj po celi Evropi razdeljena dokaj enakomerno, saj je na zahodu v povprečju okoli 16%, v osrednjem delu okoli 25% in v vzhodnem delu okoli 30%.

Časovni pregled spopadov Keltov in Rimljanov

- -400, Kelti – Galci iz vzhodne Francije in zahodne Švice vdrejo v Italijo in preženejo Etruščane iz Padske nižine,
- -390, prvi spopad Keltov z Rimljani pri Clusiju,
- -387, po porazu rimske vojske v bitki pri Allii udarijo proti Rimu, porušijo Rim in oblegajo Kapitol,
- -343 do -314, prva samnitska vojna,
- -326 do -304, druga samnitska vojna,
- -298 do -290, tretja samnitska vojna, Samniti, Etruščani, Kelti, Sabinci, Lukanci, Umbri proti Rimu,
- -285, Rimljani osvojijo Ager Galicius, od tam pregnani Senoni se povežejo z Etruščani, ki se jim pridružijo tudi Bojeri,
- -283, v bitki pri Vadimonskem jezeru so zmagali Rimljani in Etruščani prenehajo biti samostojna sila na Apeninskem polotoku,
- -264 do -241, prva punska vojna, ki se je udeležijo tudi keltski najemniki,
- -225, Kelti ponovno udarijo proti Rimu, bitka pri Telamonskem rtu,
- -223, Rimljani prodirajo v Padsko nižino in zasedejo Mediolanum, glavno mesto Insubrijcev,
- -218, izbruhne druga punska vojna, Hanibal z zavezniškimi plemeni prodira skozi južno Francijo in čez Alpe, v bitki pri Trebii zapravijo Kelti del kartagžanskega uspeha in njihova moč je zlomljena,
- -197, Keltiberci se prvič dvignejo zoper Rimljane.
- -175, konec bojev z gornje italjskimi Kelti.
- -133, boji iberskih Keltov proti Rimu, Publius Kornelius zavzame Numantio, center keltiberskega upora in dobi častni naziv Numantinus,
- -61, Cezar zlomi zadnji keltski odpor v Španiji,
- -58 do -51, Cezar zavzame Galijo,
- -57, Cezar premaga Belgijce,
- -54, Cezar zavzame južno Britanijo in premaga kralja Kasivelaunoma,
- -14 do -15, Tiberij in Druz udarita proti Gornji Donavi in ustanovita rimski provinci Raetio in Noricum [5, 12]

Iz navedenih vojn je razvidno, da gre predvsem za vojne, ki so ogrožale takrat že vzpenjajoče se rimsko cesarstvo in tako je treba presojeti tudi ta poročila. Razvidno je tudi, da gre za različna ljudstva, ki so jih skupno poimenovali Kelti, saj obsegajo območje od srednje do zahodne Evrope, od Švice do Portugalske. Značilno je, da so po prvi navedbi Kelti izrinili Etruščane iz Padske nižine; vsi dokazi, vključno z zemljevidi pa potrjujejo, da tam nikoli ni bilo Etruščanov.

Časovni pregled spopadov Keltov in Grkov oziroma Rimljanov

- -359, ob izgradnji zahodne meje proti Ilirom je bil makedonski kralj Perdikkakas poražen in ubit

- -358 do -334, tri vojne Filipa II. z Iliri. Makedonci zmagajo. Od Ilirov so ohranili neodvisnost le Tavtani
- -336 do -332, Aleksander Veliki je ukrotil Tribale, prekoračil Donavo in sklepal pogodbe s plemeni, da bi si zavaroval hrbet, ko bo v Perziji udaril po Ilirih. Keltsko poslanstvo pri Aleksandru
- -302, Histri, Liburni in Iliri so omenjeni kot pirati Jadrana
- -279, Kelti, ki jih vodita Bolgios in Brennus oplenita Makedonijo in vpadeta v Grčijo, premagani so pred Delfi in naselijo Panonijo
- -275, Antiohos premaga maloazijske Kelte, Nikomedes pa jim podeli prostor za naselitev pri Ankari, tako nastane občina Galacija
- -263, Eumenes postane vladar v Pergamu
- -230, Eumenov nečak Atalos premaga Galačane v dolini Kaikos in da v Ateninem svetišču postaviti tako imenovani veliki galski zaobljubljeni dar
- -229 do -228, Prva Ilirska vojna pod kraljico Tevto
- -219, Druga Ilirska vojna, Demetrij Hvarski, invazijski načrt v Italijo
- -189, rimska kazenska ekspedicija prodre do Galicije
- -113/114, Skordiski premagajo konzula Gaja Porcia Kantona
- -112/111, Marcus Minucius Rufus zmaga nad Skodriski in Tračani tako, da po letu -109 dolgo ne ogrožajo Makedonije
- -84, Skordiski skupno z Medijci in Dardanci okraejo Delfe, v protinapadu pa so vrnjeni na obale Donave
- -47, Cezar osvoji Pontos in vsa Mala Azija je v rimskih rokah
- -16 Skordiski zadnjič napadejo Makedonijo [5, 12]

	zapisovalec	rojstvo	smrt	
Podatki:	Polibios	-200	-118	
	Poseidonis	-135	- 51	
	Strabon	- 64	+26.	[5]

Tudi iz navedenih vojn je razvidno, da gre za drugo polovico Evrope, ki je napadala južne kraje in je ogrožala grško območje. Tudi tu gre za zelo obsežno območje od srednje do vzhodne Evrope, od Avstrije do Male Azije. Tudi tu gre za različna ljudstva, ki so jih kot Kelte prvi poimenovali prav Grki, čeprav v južni Franciji.

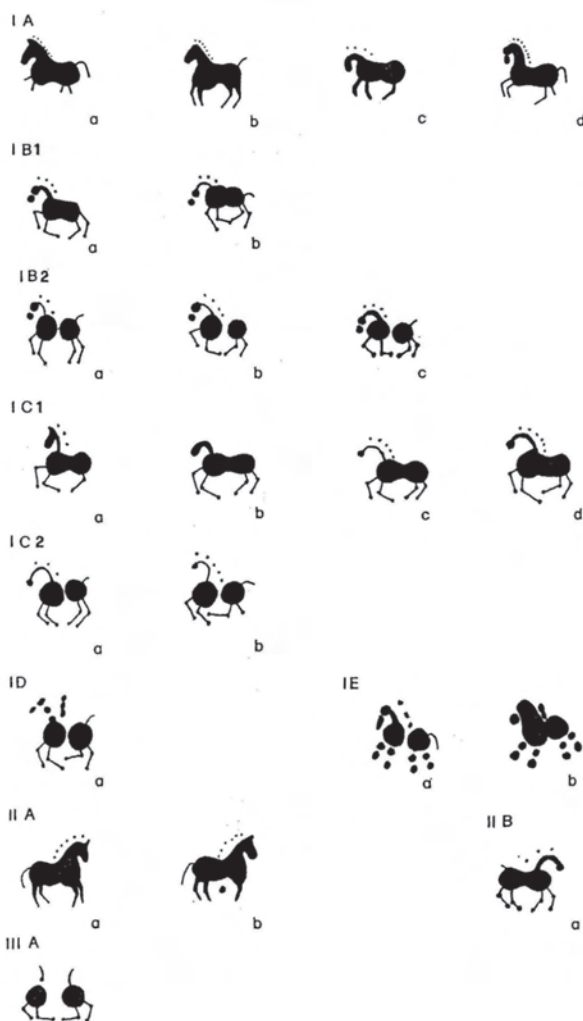
Zanimive so številne navedbe Ilirov ob Jadranskem morju, ki so jih v tedanjem času nedvoumno prištevali k Slovanom [13]. V Anatoliji pa navajajo kot Kelte Galačane, ki imajo prav na tem območju najstarejše zapise iz -700 berljive na slovanskih osnovah [14].

Keltsko orožje

Razvojno so pomembni trije mejniki: pašništvo, kmetijstvo in metalurgija: Prva mejnika sta splošna in vezana predvsem na podnebje, tretji mejnik pa je močno poudaril tudi druge naravne danosti, to je dovolj lahko pridobljene surovine za predelavo kovin. Območje Balkana je imelo močne prednosti. Imelo je bogata nahajališča rude in plovne reke, ki so zlasti v tistih časih pomenile hiter, poceni in še kar varen prevoz. Bilo je mnogo

prazgodovinskih urbanih središč: Stična, Vače, Ošaniči, Novi Pazar, Nadin in Medun. Ob rudnikih se je zbiralo več ljudi, ustvarila pa se je tudi elita, ki je predstavljala oblast. V času oboroženih spopadov se ni dalo zmagovati z žitom ali celo z zlatom ampak le z orožjem. Zato so Noriki, ki so izdelovali odlično orožje in ga prodajali tako Rimljanom kot Germanom, politično stopili v ospredje, Panonci pa ne!

Po opustitvi metalurške proizvodnje v Toskani bi bilo pomanjkanje orožja usodno za Rim, kar so Kartažani poskušali izkoristiti, zato je Rim še pred vojno navezal stike z Noriki in je kasneje sklenil z njimi pogodbo, ki se je izkazala za zelo koristno, saj so zaradi dobre opreme zmagovali v mnogih bojih. Korist pa je bila obojestranska, saj je prodaja orožja prinesla izjemen razvoj ne samo vladajočim elitam ampak tudi vsemu ljudstvu, kar je izdatno dokumentirano v najdbah iz tega obdobja. Veliko metalurško območje je bilo tudi na Dolenjskem in še večje v Posočju.

Slika 6: Tipologija malih Noriških srebrnikov s konjički [15]

Kelti so bili predvsem bojevniki, ki so imeli dolge železne meče, ki so jih dobivali s trgovino, glavnino pa so izdelovali sami. Njihov dolgi meč z obojestranskim rezilom je bil strašno orožje, vendar je bil težak in nasprotnik se je lahko udarcu umaknil, bojevnik pa je zaradi zgrešenega udarca izgubil ravnotežje in je bil dobra tarča. Rimljani so hitro ugotovili, da je najboljša obramba v dovolj trdnih ščitih in čeladah, za napad pa so primerne sulice, ki so bile daljše in so lahko njihove meče lomile v dobri razdalji. Znana rudna nahajališča in delavnice so zagotavljale dovolj surovine za izdelavo kvalitetnega orožja. Za tak razvoj je bilo potrebno dobro znanje in ustrezna tehnologija za izkop in priprave ustreznih surovin, zlasti pa za obdelavo železnih zlitin, ki so omogočale izdelavo kvalitetnih jeklenih izdelkov, predvsem orožja.

Pisec opozarja na pojem Iliri, ki se ga mnogokrat uporablja napačno, zato je treba ločiti plemenski pomen od rimsko-administrativnega, v arheologiji pa se uporablja za čas halštata. Žal pisec še ni zmozel spoznanja, da je izraz Kelti še bolj izrabiljen in ga je treba tudi v arheologiji ustrezno opredeliti ali pa zavreči! [12]

Keltski novci Slovenije

Tako kot Kelti je tudi izraz keltski novci lahko uporabljen kot delovno ime, pravilnejši pa je izraz latenski novci. Makedonska vladarja Filip in Aleksander Veliki sta imela kovnice, ki so s kovanim denarjem preplavile tedanji znani svet. Filip je pošiljal vsako leto 225 tisoč zlatih staterov, Aleksander pa je samo v Amphipolisu izdal 13 milijonov srebrnih tertradrahem. Ti novci so postali tako priljubljeni, da so jih kovali še po njuni smrti. Po trgovskih zvezah so različni taki novci prihajali tudi v naše kraje in delno služili za osnutke prvega lastnega denarja. Na območju Norika so pričeli kovati v Magdalensbergu in Celju veliki in mali noriški srebrnik. Veliki noriški srebrnik so kovali v različnih oblikah z glavo Apolona, z jezdecem in z napisi: VOKK, BOIO in CAVA. Šele kasneje so nastale tri ali štiri kovnice z novci z napisi mojstrov ali knezov. Začetek kovanja se postavlja okoli -60, konec pa z rimsko oblastjo. Mali noriški srebrniki imajo še več različnih oblik, predvsem z glavo in zlasti s konjem, ki imajo mnogo različic, ki so podane na naslednji sliki 6.

Izjemna najdba noriških novcev v reki Ljubljanici v bližini Blatne Brezovice nam dodatno odkriva pogled v še starejše obdobje. Najdba zajema poleg večinskih noriških srebrnikov tudi rimski denar in sicer denarij, ki je bil kovan leta 147 pr. Kr., kar pomika kovanje noriških novcev že v 2. stoletje pr. Kr. Najdba je iz iste dobe, kar dokazuje enakomerna patina na vseh najdenih novcih. Morda gre za skrit zaklad, še verjetneje pa za izgubo teh kovancev, ki so bili najdeni na zelo majhnem prostoru. Veliki noriški novci so zelo dobro ohranjeni in imajo na eni strani glavo bojevnika, podobno kot na venetskih situlah, na drugi pa konja v galopu. Tako glava kot konj sta usmerjena proti levi, tako kot je praviloma usmerjena venetska pisava [16].

Keltska umetnost in verovanje

Zavzemali so ozemlja po kosih, včasih za nekaj časa, včasih za zmeraj; njihovi napadi so bili nezadržni; kot najemniški vojaki so obkrožili vse Sredozemlje; vračali so se obloženi s plenom in polni novih izkušenj; tako so sejali semena lastne dejavnosti. Gradili

so utrjena naselja, ki so bila skoraj že mesta in so mnoga od njih to tudi postala; urejali so nekropole, polne orožja, nakita in opreme; gradili so svetišča na krajih, ki so jih ljudje še dolgo obiskovali in častili bogove; kovali, ulivali in daleč po svetu so raznašali novce v neverjetnih količinah. Vse to nam je v pomoč, ko jih spoznavamo, marsikaj nam povejo še galski napisi ter grška in latinska besedila izpod peres nasprotnikov, ki so se bojevali z njimi ali jih novačili v svoje vojske, in izpod peres učenih mož, večših narodopiscev, ki so jih opisovali. Povsem svojo usodo je imela »etnijska« keltskih plemen, ki si je zmožla ustvariti kulturno enotnost in posejati njene plodove po vsej Evropi, ne da bi se kdaj povezala v politično enoto [17].

Obdobje bronaste in železne dobe je značilno po razvoju metalurgije, ki je omogočila izdelovanje mnogih izdelkov od orožja do nakita in praktičnih izdelkov za vsakdanjo rabo od posod do srpov, nožev itd. To je čas pridobivanja rud tudi v rudnikih in pridobivanja soli, ki je izboljšala prehrano in omogočila konzerviranje živil. O kulturi bi vedeli relativno malo, če ne bi takratni prebivalci imeli izrazito verovanje v posmrtno življenje, kar pričajo bogati grobovi takratnih knezov, to je vodij posvetnih elit, pa tudi svečenikov kot vodij duhovnih elit. Obe eliti sta enako pomembni, saj je prva skrbela za varnost in plen, druga pa za versko in нравno življenje.

Knezi so urejali oblast in vodili posamezno družino ali klan, ki je imela skupno zemljo. Njihovo glavno opravilo je bilo vojskovanje, bodisi za obrambo lastnega klana ali za plenjenje drugih. Skrbeli so tudi za utrjena mesta in gradišča, kamor so se zatekli ob močnejših napadih.

Druidi so bili na vrhu verske elite in so imeli v oblasti vero, moralo, zakonodajo, sodstvo, zvezdoznanstvo in vedeževanje. Učili so, da sta snov in duh večna, da je podstat vesolja nespremenljiva, človeška duša pa je podvržena preseljevanju po smrti. Poznali so tudi svet sreče, kjer je duša ohranila svojo istovetnost, zato so temu prilagojeni tudi pogrebi z najpomembnejšimi dodatki v grobovih. Bili so tudi metafiziki, fiziki, zdravniki in zvezdoslovci. Prihodnost so napovedovali glede na let ptic in drobovja žrtev. Izdelovali so tudi talismane iz jantarja, ki so jih nosili v bojih in jih pogosto najdemo v grobovih. Niso bili nasledstvena kasta, ampak duhovniški stan, ki je iskal člane med najspodobnejšimi. Na čelu je imel vrhovnega svečenika in vrhovni zbor, v rokah pa strašno orožje izobčenja. Njihovo delovanje je vključevalo tudi sodniško službo, njihove odločitve pa so bile praktično brez ugovora, saj so tistega, ki se z odločitvijo ni strinjal, izločili iz družbe. Druidi so varovali svoje znanje v zaprtem krogu in so ga uporabljali za svoj vpliv na tedanje družbo. Vse znanje so znali na pamet in niso dovolili svojega znanja zapisati, saj bi s tem postalo dosegljivo tudi tedanjim knezom kot posvetnim poglavarjem. Zanimiva je dvojnost tedanje posvetne in verske oblasti, ki se je vedno borila za svojo moč, pa tudi za prevlado. V Evropi je zmagala posvetna oblast, v Indiji, kjer so Brahmani zelo podobni Druidom, pa je zmagala verska oblast. Taka delitev oblasti je bila ustrezna in je omogočala dobro sožitje obeh elit. Žal se zaradi skrivanja znanja niso ohranila mnoga vedenja, tako o duhovnih razsežnosti človeške duše kot znanstvene ugotovitve o filozofiji in kulturi ter fizičnem in moralnem okolju tedanje družbe.

Kelte so sestavljali mnogi narodi, ki so pustili tudi pismene spomenike in so ohranjeni predvsem v Severni Italiji, Grčiji in Anatoliji. Uporabljali so predvsem etruščansko ali zelo

podobno vendar bistveno bolj razširjeno venetsko abecedo, ki je najstarejša evropska pisava in so jo uporabljali tudi stari Grki. [17]

Kelti v naši znanstveni literaturi

Davorin Trstenjak [18] v članku o Ambidravih: Starodavnost naše zgodovine je še zmerom z gosto meglo pokrita kot vršaci naših domačih planin. Slovenski rod je že 600 let pr. Kr. znan že davno pred prihodom Keltov, od Etruščanov in Venetov, ki so bili na svojih ozemljih v Severni Italiji, Balkanu in Mali Aziji in v Srednji Evropi do Baltika. O tem pričajo imena gora in rek ki so jih poimenovali staroselci, že davno pred prihodi Keltov.

Davorin Trstenjak [19] v knjigi o Panoncih: Ugotavlja povsod po Evropi prisotne Slovane, od Venetov, Retov, Noričanov, Histrov, Japodov itd, zlasti pa omenja Panonce, in tako nakazuje sodobno teorijo kontinuitete, ki priznava Slovanom staroselstvo v vsej srednji in vzhodni Evropi. **Komentar:** *Nekritično uporablja besedo Kelti, pa čeprav ugotavlja njihovo razširjenost od Portugalske do Male Azije, podobno uporablja tudi takrat udomačeni izraz Iliri. Nekritično tudi ponavlja pravljičice o prihodu Keltov in njihovi izjemni plodovitosti, da so se v kratkem namnožili v tako veliko silo.*

Mitja Guštin, Kelti v Sloveniji [20], navaja: Kelti so se koncem 5. in začetkom 4. stoletja pred n. š. iz matične domovine razselili od Francije do Madžarske, za naselitev Keltov na našem ozemlju pa navaja Skordiske na vzhodu in Tauriske na zahodu z mejo nekje pri Sisku. Popolnoma so spremenili življenje, delno pa so sprejeli tudi staroselsko kulturo. V starejših ornamentih je opazen švicarski, še bolj pa madžarski vpliv. **Komentar:** *Odveč je ponavljati, da za naselitev ni nobenih znanstvenih osnov, Madžari pa so prišli na ta prostor šele mnogo kasneje.*

O prisotnosti Keltov pri nas se je začelo govoriti, ko so našli številne keltske novce na področju Celja, Vrhnike in Šmarjete. **Komentar:** *Pisec navaja keltske novce kot dejstvo, čeprav takoj nato navaja, da tako številni novci opozarjajo na kovnice barbarskega (ne rimskega in grškega denarja) in da gre verjetno za keltski kovani denar.*

Doseljeni Kelti so na ravninah Drave in Save nekoč močna ilirska plemena kljub svojemu majhnemu številu pokeltili, za razliko od jugozahodne Slovenije, kjer je staro prebivalstvo ohranilo samostojnost. **Komentar:** *Znanstveniki se očitno ne sprašujejo, če je razlika v kulturi samobitna in so morali poklicati Kelte za pomoč pri opisovanju različnosti kulture, čeprav je različnost temeljna značilnost sveta.*

Tomaz Nabergoj, Razstave - Kelti in Evropa [21]: podaja obširno sporočilo o razstavi in njeni bogati vsebini. Ob tem je značilno, da so Švicarji postavili razstavo »Zlato Helvetov« in ne »Keltov«. Na koncu pa polemizira: »Beneška razstava v nasprotju s katalogom v bistvu ni izpostavila oz. obravnavala problematike – kar je škoda. Morala bi vsaj osvetliti dve centralni temi evropske prazgodovine: vprašanje etnosov in vprašanje elit, seveda glede na ohranjeno materialno kulturo. Kaj je keltski okus in kaj keltski svet? Kakšen je bil odnos Keltov do Ilirov, Venetov ali npr. do Germanov? So bilo Kelti le vrhnji sloj latenske družbe? Ob tem bi se razstava morala dotakniti še odnosa zgodovina – zgodovinopisje oz. tistih predstav in interpretacij preteklosti izpod peres antičnih piscev, ki jih Monique Clavel-Levêque imenuje rimska propaganda in ki so v mnogočem naravnale zahodno misel

vse do praga 21. stoletja. V kolikšni meri je torej »Prva Evropa« Keltov konstrukt? Keltski »talilni lonec« evropske prazgodovine ali stara Evropa ljudstev, plemen in kultur? Preveč politike in premalo avtorefleksije«.

Iva Mikl-Curk [22] opozarja na ostanke keltske kulture na območju Ptuja: lapidarijske spomenike z onomastičnimi podatki, z noriško-panonskim volutnim okrasom, pasnim okovjem, fibule, emajliran nakit okrašen v predrti tehniki in stilističnimi posebnostmi domačega »baroka«, zlasti pa votivni reliefi z napisi in plastike, spomeniki kulta, ki je častil materinska božanstva – Nutricius Augustae, ki so v taki obliki značilni le za to območje. **Komentar:** *Kljub temu, da je kult materinskega božanstva doječe Nutricius značilen le za to območje, ga prištevajo Keltom, čeprav za tako presojo in odločitev ni nobenega dokaza.*

Dragan Božič [23], Raziskovanje latenske dobe na Slovenskem po letu 1964. **Komentar:** *Nekritično uporablja izraz Kelti, saj ga strokovno ne opredeli in celo navaja naselitev Keltov okrog leta -300, za kar ni ustreznih dokazov. Predvsem navaja raziskovanje Staneta Gabrovca, ki pa se dosledno drži arheoloških podatkov in je zato znanstveno dosleden in prepričljiv.*

Mitja Guštin in Dragan Božič [24] v zapisu o Mednarodnem posvetovanju »Kelti in romanizacija«, kot četrtem posvetovanju o Keltih v Sloveniji: Kelti v Sloveniji - Maribor 1964, Kelti v Vzhodnih Alpah - Brežice 1977 in Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije - Brežice 1984. Ugotavljata, da se je Slovenija vključila v mednarodni projekt Jantarska pot. **Komentar:** *Mednarodno posvetovanje, na katerem so sodelovale vse države udeležene v projektu Jantarska pot, ima v naslovu Kelte le pri nas, čeprav podobna posvetovanja, ki so bila organizirana na isto temo »Jantarske poti« v Italiji, Avstriji, Poljski in Češki, takega nepotrebnega »in znanstveno oporečnega okraska« nimajo.*

Julij Titl [10] v knjigi Kelti in Slovenci ponuja mnogo svežine v naše zatohlo zgodovinopisje, saj odpira mnogo problemov in nanje med vrsticami že sam delno tudi odgovarja. Predvsem poudarja njihovo visoko kulturno stopnjo, ki je izkazana s samostojno materialno in duhovno kulturo, ki so jo uničili Rimljani, ki se še vedno prikazujejo kot civilizirano ljudstvo, čeprav so uničili vse višje kulture, na katere so naleteli pri svojih vojaških osvajanjih. Prav Cezarjeva osvajanja v Galiji, Belgiji in Nizozemski so bila tako brutalna, da so se jih sramovali tudi Rimljani sami – uničili so 800 mest in vasi ter zaslužnjili okoli dva milijona ljudi. »Keltsko kulturo« so uničevali tudi Germani, ki so plenili in zaslužnjevali in pregnali domorodno ljudstvo. Prav Rimljani in Germani so uničili keltsko kulturo in družbo, ki je bila demokratična, ni bila osvajalna in je bila na tako visoki ravni, ki jo je Evropa dosegla šele v 18. stoletju in navaja:

Kelti niso poznali suženjstva, kneze in vojskovodje je izvolilo ljudstvo na letnih skupščinah, izvoljeni voditelji pa so odgovarjali 300 članskemu senatu, ki je bil tudi najvišje sodišče. Kljub izjemnim bojevnim sposobnostim in še boljšemu orožju niso osvajali novih ozemelj, ampak so imeli vojsko predvsem za lastno varnost in so gradili utrjena gradišča na dobro branjenih vzpetinah. Zemlja je bila skupna last in le izjemoma je vodja plemena dal manjše zemljišče v osebno lastnino. Ženske niso bile izločene iz javnega življenja kot pri Grkih in Rimljanih, ampak so imele vsestransko pomembno družbeno vlogo, pa tudi v gospodarstvu zlasti pri tkanju in šivanju podobno kot pri Etruščanih in

Venetih, s katerimi so imeli stalne stike. **Komentar:** *Tak opis zelo dobro ustreza kasnejšim ugotovitvam o slovanskih narodih, medtem ko je bilo pri Germanih in Romanih bistveno drugače, saj so bili izraziti plenilci in okupatorji, njihove žene pa so bile praktično izločene iz družbenega odločanja.*

V tem času je bilo že znano skoraj vse preprosto poljedeljsko – zlasti plug in obrtniško orodje, ki ga imamo še danes. Avtor poudarja izjemno spretnost pri vsestranski obrti, kjer še posebej izstopa uporaba kaljenega jekla in steklenih predmetov, ki je šla povsem v pozabo, saj so Rimljani uspeli izdelovati le primitivne steklene obročke. Gojili so piro, ki se je bolje ohranila in pšenico ter domače živali, po ostankih kosti okoli: govedo 40%, prašiči 30%, drobnica 20 % in 6% perutnine, divjačina pa je predstavljala le 4% mesne potrošnje. Živahno so trgovali z vsemi sosednjimi narodi in kmalu kovali tudi lastni denar. Posebni in privilegirani kasti sta bili vitezi, ki so bili vedno pripravljeni na boj in druidi, ki so bili duhovniki, sodniki, zdravniki, filozofi in umetniki. Rimljani so jih imenovali Galii – geal = bel, Nemci pa Vindišarji – vindos = bel. **Komentar:** *Tudi te ugotovitve se skladajo s slovanskim življenjem, ki so zlasti na osrednjem delu Evrope imeli zares visoko in vsestransko kulturo, skladajo pa se tudi z belino kože in las, ki je značilnost srednjeevropskih Slovanov. Zanimiva je navedba, da se je preselilo le okoli 300 000 Keltov na skoraj celo zahodno, srednjo in vzhodno Evropo, kar ni moglo spremeniti prvobitnih etnij.*

Avtor navaja mnogo keltskih imen in priimkov ter zemljepisnih imen, od katerih pa je večina slovanskih in ob tem ugotavlja veliko podobnost med Kelti in Karni, ki jo ugotavljajo tudi nekateri drugi avtorji. Avtor tudi opozarja na mnogo keltskih zemljepisnih imen v Srednji Evropi, od katerih pa je velika večina zopet slovanskih. S tem ponuja možnost prevrednotenja keltskega zgodovinopisja in opozarja na vsestransko kulturno in materialno kontinuiteto med Karni, Karantanci in Slovenci ter med Noriškim kraljestvom, Veliko Karantanijo in državo Slovenijo. **Komentar:** *Če k temu dodamo še pisne spomenike v Galati, Bretaniji, Angliji, Koroški in Sloveniji, ki so razumljivi na podlagi slovanskih jezikov, avtor kaže na novo možnost, obravnavanje zgodovine Keltov kot bistveni del zgodovine Slovanov.*

Borislav Jovanović [25], Izvori za istoriju Skordiska. **Komentar:** *Ob obsežnem orisu latenske kulture in arheoloških podatkov nekritično ponavlja znana mnenja o naselitvi Keltov, zlasti Skordiskov v današnji Slavoniji, in obseg keltske poselitve od Španije do Romunije. Omenja keltski jezik, ki naj bi bil soroden romanskemu in germanskemu jezikovnemu deblu, pri tem ne upošteva jezikovnih ostalin v vsej srednji Evropi niti v Slavoniji, kar je potrdil že Davorin Trstenjak. Zanimivo je, da zgodovinarji trdijo, da ne poznajo keltskega jezika, ga pa vseeno uvrščajo v skupini, ki jim iz nacionalnih, raziskovalnih ali kariernih razlogov ustrežata.*

Dragan Božič [26], Keltska kultura u Jugoslaviji. Podaja okolje Tauriskov, ki so na severu mejili na Norike, na zahodu na Karne, na jugu na Japode in na vzhodu na Skodriske. Navaja zgodovinske zapise, kjer je le pri Strabonu mnenje, da Tauriski pripadajo Keltom! Arheološko se slovenski prostor deli na štiri skupine: mokronoško - Tauriski, viniško - Japodi, idrijsko - Karni in šmarješko, kjer naj bi prevladovala staroselske kulture. **Komentar:** *tudi tu se uporablja izraz Kelti kot pleme takratnih naseljencev, kar je sporno iz že večkrat navedenih razlogov.*

Stane Gabrovec [27], Bronzano doba. Govori le o arheologiji in Latenski kulturi ter o grobovih in drugih arheoloških najdiščih. Navaja, da so ženski grobovi bistveno bogatejši, saj so pri moških grobovih najdene le igle, praviloma pa ni niti orožja. **Komentar:** *Zapisi so s stališča Keltov zadržani in neoporečni.*

Stane Gabrovec [28], Željezno doba. Navaja bistvene sestavne dele Latenske kulture na Slovenskem: Svetolucijske kultura, ki naj bi bila Venetska, Notranjska in Dolenjska pa sta samostojni. Navaja tudi napise: Škocjan naj bi bil Venetski, Vače Retijski in Negovski 1 – Germanski, Negovski 2 – Keltski. **Komentar:** *Treba je opozoriti, da so vsi navedeni napisi razumljivi na slovanskih osnovah in prevedeni v sedanji slovenski jezik. Omenja sicer tudi Kelte in Tauriske, vendar omenja tudi Venete, Ilire, Histre, Karne in Japode in sicer brez oznak jezikov ali drugih etničnih značilnosti, zato je zapis nevtralen in glede Keltov praviloma neoporečen.*

Lucijan Vuga [29] v knjigi Megalitski jeziki v poglavju Zagonetke o Keltih navaja 12 točk vodilne britanske železnodobne arheološke avtoritete, profesorja na univerzi v Sheffieldu Johna Collinsa, v knjigi *The Celts, Origins, Myths, Inventions*, Tempus Publishing 2003:

1. Sploh ne vemo, kako so v preteklosti definirali Kelte, to se spreminja od enega do drugega antičnega avtorja, zato je treba razumeti kontekst in stališča vsakega posebej.

2. Povezane oznake kot so Kelti in Galci so bile splošno v rabi za skupine ljudstev od Španije na zahodu, do Male Azije na vzhodu, ne le pri Grkih in Rimljanih, pa čeprav so se ta ljudstva sama tako označevala; toda ti izrazi niso bili nikoli uporabljeni za prebivalce Britanskih otokov, izjemoma v najsplošnejšem pomenu za vse prebivalce zahodne Evrope, vključno z neindoevropejci, kot so Baski.

3. Termin »Keltski« za opis jezikovne skupine je inovacija iz 18. st. in jo gre pripisati napačnemu razumevanju, da je moderna bretonščina preživeti preostanek jezika starih Keltov, ki so živeli v Galiji, v resnici pa gre za novejši vnos iz Britanije.

4. Opredeliti za Kelta nekoga, ki govori ali so njegovi bližnji predniki govorili keltščino, je prav tako izum 18. st. in je napačno to uporabiti za prebivalce Britanije in Irske.

5. »Keltska umetnost« je bila prvič definirana na Irskem sredi 19. st. in je imenovana »pozno Keltska« na osnovi zmotne domneve, da so bili Kelti stari prebivalci Britanije in Irske.

6. Izvor tega umetniškega sloga je bil ugotovljen v severni Franciji, južni Nemčiji in na Češkem, toda ne upošteva težnje po širjenju, saj je bilo lahko izvorno območje veliko širše ter je zajemalo večino Francije, Nemčije, Češke, Švice, del Avstrije in celo del severne Italije ter južne Britanije.

7. Ena interpretacija zgodovinskih in jezikovnih podatkov tudi skuša najti izvor Keltov v jugozahodni Nemčiji, toda druga interpretacija klasičnih virov je prav tako možna, morda celo verjetnejša, ter poskuša zajeti osrednjo in zahodno Francijo.

8. V poznem 19. in zgodnjem 20. st. je bilo privzeto, da arheološke kulture lahko definiramo s pomočjo slogov oblačenja, umetnosti, pogrebniških obredov, tipov hiš, lončevine itd, ter da se te kulture ujemajo s starimi ljudstvi; seveda so te opredelitve pogosto svojevoljne, saj ne moremo sprejeti ujemanja s katerokoli staro etnično skupino, v resnici se to pogosto izkaže za napako.

9. Za železno dobo sta bili opredeljeni dve prevladujoči kulturi, zgodnejša »Hallstatt« in kasnejša »La Tène«. Slednja korelira s Kelti iz 5. st. pr. Kr. na zgornji Donavi. Ker lahko dokažemo kontinuiteto, posebej še v zahodni Nemčiji, med pogrebnimi običaji Hallstatta in La Tèna, je bilo sprejeto, da je keltska tudi »hallstattska kultura« na tem območju in da tako predstavlja izvor Keltov. Seveda, kontinuiteto lahko dokažemo ali sugeriramo za veliko širše območje.

10. Uporabljajoč razne koncepte 19. st. je bilo sprejeto, da so Kelti posebna rasna skupina, katerih izvor in širjenje je mogoče določiti z uporabo arheoloških podatkov. Te zamisli je razvil Gustav Kossinna in so jih uporabili nacisti pri zasnovi svojega koncepta germanske gospodujoče rase. Interpretacije širjenja Germanov in Keltov uporabljajo identično metodologijo in so nesprejemljive.

11. Kolonialistične teorije, da razvoj običajno vzpodbudijo zunanji vplivi in da se »domorodci« prepuščeni sami sebi »spridijo, degenerirajo«, vodi do migracionistične interpretacije kulturnih sprememb – za Britanijo je to pomenilo, da so za nove ideje v preteklosti bili potrebni prišleki s celine.

12. Za rase so si zamislili karakteristične značilnosti, kot je religija, družbena ureditev, jezik itd. To vodi do rasne stereotipizacije in zamisel, da različne izvore v različnih območjih in različnih časih lahko zlepimo skupaj za definiranje »keltske kulture«, je koncept o »brezčasnih Keltih«, to je ideja, ki še vedno prevladuje v večini knjig o Keltih.

V isti knjigi v poglavju Stari jezikovni sledovi navaja in pojasnjuje izvor posameznih besed vezanih na bistveno obrtno, transportno in poljedeljsko orodje in sicer: lončarsko kolo, voz, kolo in plug, ki so jih uporabljali že pred tako imenovanim »Keltskim« obdobjem.

Kolo in voz sodita med izredno pomembne inovacije in ob najstarejšem kolesu najdenem na Ljubljanskem barju navaja etimološke in možne povezave ter pokaže na slovanski izvor besed kolo in voz ter za nekatere druge dele kolesa in voza kot: gred, napera, obroč, oje, oplen, os, pesto, platišče, polza, sora in žrd. Opozori tudi na izjemo orodje, ki ga predstavlja lončarsko kolo, ki je omogočilo hitro in lepo oblikovanje glinenih izdelkov, ki so bili skozi vso zgodovino ena od najbolj uporabljenih posod za jed in za hranjenje vode in živil ter pokaže na njegov slovanski izvor, pa tudi na izvor besede krog.

S posebno pozornostjo obravnava tudi plug, ki je pomenil pravo revolucijo v pridelovanju hrane in pokaže na nekatere znane in verjetne etimološke slovanske izvore za plug in njegove dele: ročaj, kozolec, plaz, lemež, ralo, gredelj, otika, kurelj, pa tudi za italijanske izraze: aratro, stegola, versoio, coltro in bure, pri ostalih poljedeljskih orodjih pa razloži etimologijo še za brano in oslo.

Komentar: *Ob odprtih vprašanjih in etimologijah enega naših največjih jezikoslovcev akademika Karla Oštirja in njegovih dokazih za desetletja mlajšo teorijo kontinuitete, ki šele pridobiva na svoji veljavi, saj do sedaj edina odgovori na vsa zgodovinska vprašanja z ustreznimi dokazi, z navedenimi etimologijami, Lucijan Vuga dokazuje slovanski izvor večine bistvenega obrtniškega in poljedeljskega orodja in s tem pomika korenine slovanskih narodov, skladno s teorijo kontinuitete, v osrednji Evropi najmanj v bronasto dobo.*

Kdo so bili Kelti

Kelti niso bili en narod, saj so govorili različne jezike in so se tudi zelo različno imenovali. Trditev, da niso zapustili zapisov svojih jezikov, ne drži, saj so znani zapisi tudi iz tega obdobja, vendar praviloma ne v jezikih, ki se danes prištevajo h keltskim. To bi moralo znanstvenike opozoriti na bistvena neskladja in prepričati o napačnih teorijah o Keltih. Takratni in kasnejši zapisovalci dogodkov niso o njihovem jeziku zapustili nič oprijemljivega razen tega, da gre za zelo veliko število plemen, zato je zelo velika verjetnost, da so govorili več različnih jezikov. V znanstvenih krogih so še vedno prisotne mnogovrstne špekulacije, ki pa ne vzdržijo sodobnih ugotovitev o prazgodovini evropskih narodov, ki jo najbolje podaja teorija kontinuitete. Ker se pod Kelte všteva, če naštejemo samo glavne skupine glede na njihovo območje: Iberce, Galce, Venete, Ilire, Skite, Bojere, Tauriske, Skordiske in Galačane, je treba ugotoviti, da gre skoraj za vse evropske narode razen Rimljanov in Grkov, torej za Romane, Germane in Slovane. Ker se sedaj kot Kelte smatra predvsem Irce, je treba ugotoviti, da imajo še sedaj izrazito različni govore od romanskih, germanskih in slovanskih jezikovnih skupin. Raziskave kažejo, da je že zahodna keltska skupina vsebovala kar dober delež slovanskih osnov, ki so še danes opazne tako v besedju kot v krajevnih imenih, zato je toliko bolj verjetno, da je bila vzhodna skupina sestavljena pretežno iz slovansko govorečih skupin.

Še bolj odprto vprašanje ponuja arheologija, ki po bogatem najdišču v Švici La Tčne poimenuje kulturo tega obdobja kot Latensko kulturo in to je v redu, saj arheologija ne more odgovoriti na vprašanja izvora tedanjih naseljencev. Pripisati vse najdbe tega časa Keltom, ne da bi nedvoumno pojasnili pojem »Kelti«, pa je bistvena napaka, ki ne upošteva nekaterih temeljnih dejstev. Če arheologija upošteva Kelte kot delovni naslov enako kot Latensko kulturo, potem mora to nedvoumno tudi povedati. Žal temu ni tako, saj se Kelte na Slovenskem obravnava kot narod kasnejših naseljencev, kar pa ne drži čisto iz naravnih razlogov večanja števila prebivalcev. Če arheologi govorijo o Latenski kulturi na Slovenskem je to točno, če pa enačijo najdbe tega časa s keltsko kulturo, pa je to v vsakem primeru sporno. Že Latenska kultura se razlikuje glede na različna območja, predvsem pa je to kultura staroselcev, ki se je lahko delno poenotila v času keltskih osvajanj in delovanju njihovih duhovnikov – druidov, ki so misijonarili podobno kot so njihovi vojskovodje zavzemali pokrajine. Arheologija mora tudi tu podati nedvoumne in le arheološke izsledke.

Zgodovinarji obravnavajo Kelte predvsem glede na njihove osvajalne ali roparske pohode. Konec 5. stoletja pr. Kr. prodrejo v severno Italijo, ki so jo zavzeli v začetku 4. stoletja in oblegali Rim od 390 do 385 ter se umaknili z bogato odkupnino in naj bi zasedli Panonijo. Okoli leta 180 pr. Kr. so Kelti izgnani iz Italije, Rimljani pa pokorijo Galce med leti 58 do 52 pr. Kr. Zgodovinska pričevanje na ozemlju Panonije se nanašajo predvsem na Skordiske, ki posedajo vzhodno in severno Slavonijo po umiku iz Makedonije, ker so bili poraženi pri Delfih leta 279 pr. Kr. O Skordiskih je še več zgodovinskih zapisov, ki govorijo o njihovih osvajalnih ali roparskih pohodih v Makedoniji (leta 84 oropajo Delfe) in Trakiji na jugu in vzhodu ter o bojih z Dačani na severovzhodu. Taki podatki so relativno zanesljivi, ostali pa so le približni, saj so bili za takratne pisce obrobnega značaja. Vprašanje Keltov na Slovenskem je v dobri meri odprto, saj zgodovinski podatki o tem ne govorijo neposredno. V Sloveniji se

obrobno omenjajo Tauriski, kot občasni zavezniki Skordiskov, kar pa ne pomeni, da bi bili Tauriski nujno tudi Kelti. Navajanje zgodovinskih zapisov, ki so vsi po vrsti enostranski, kot znanstveno resnico, je zavestno spreminjanje zgodovinskih dejstev. Med zgodovinske zmote lahko prištejemo tudi opisovanje surovosti keltskih borcev, saj so bili pisci v glavnem iz napadenih narodov. Kelti niso osvajali le z mečem, ampak tudi s trgovanjem, predvsem pa so poskrbeli tudi za varnost domačega doma, o čemer pričajo utrdbe in dejstvo, da jih je domorodno ljudstvo sprejelo kot svoje lastne vladarje. Imeli so svoje pravo in sodno oblast, ki so jo na zahodnem delu izvajali Druidi, ki so imeli kot svečeniki izjemno oblast.

Zaključek

Kelti so ime za kulturni, vojaški in delno verski pojav v večjem delu tedanje Evrope. Sestavljalo jih je mnogo narodov, ki so imeli različne jezike in deloma tudi različno kulturo. Ker imamo le arheološke najdbe in enostranske zapise, si moramo pomagati tudi z drugimi primerjalnimi podatki in vedami od tehnologije, umetnosti, verovanja in sociologije, zlasti pa z genetskimi in jezikovnimi, čeprav skromnimi podatki. Znani podatki in verjetnostne ocene tedanjega dogajanja zavračajo obširno naseljevanje Kelto, dopuščajo pa njihovo občasno nadvlado. V zapisih ni nobenih selitev na Iberski polotok, kjer so bili Iberski Kelti, prav tako ni nobenih zapisov za selitve na vzhod, čeprav so tam Galačani. Očitno gre za podoben primer, kot je bil s teorijo preseljevanja narodov, ki je bila desetletja priznana, pa je že v zatonu, saj zanjo ni nobenih dokazov. Očitno je, da je stanje prebivalstva in njihovega jezika bistveno bolj stabilno, kot so to opisovale dosedanje selitvene teorije, kar nedvoumno potrjujejo genetske raziskave tako sedanjega prebivalstva kot tudi povezav z okostji prebivalcev naših krajev v davnih časih. Zanimivo je, da so bili na vseh »keltskih ozemljih« z izjemo Iberskega polotoka naseljeni pretežno Slovani. Kelti so očitno še sedaj, tako kot so bili nekoč Iliri, pomoč pri zamegljevanju evropske zgodovine, ki se kar ne more izkupati iz imperialističnih mitov o večvrednosti romanske in germanske kulture in zavestno odriva vsako dejstvo, ki govori v prid deležu slovanske kulture pri oblikovanju najstarejših evropskih kulturnih korenin. Tu daje znanstveno neoporečen odgovor teorija kontinuitete, ki naše slovanske korenine pomika v kameno dobo, torej daleč pred izmišljeno invazijo keltskega prebivalstva.

Literatura

1. P Novaković, Refleksija o treh esejih, *Arheo* **2002**, 22, 83-90
2. A Anrén, Between artifacts and texts, K Predovnik, Povzetek in komentar, *Arheo*, **2002**, 22, 91-97
3. Đ Basler, Paleolitsko i mezolitsko doba, Uvod, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Akademija nauka i umjetnosti BIH, Sarajevo, 1979, 13-17
4. T Šegota, Paleoklimatske i Paleografske promjene, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Akademija nauka i umjetnosti BIH, Sarajevo, 1979, 21- 33
5. G Herm, prevod B Fatur, *Kelti*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1983, 129-169
6. S Bökönyi, W Meid, *Gaulish Inscription*, Archaeolingua, Akaprint, Second rev. ed., Budapest 1994

7. A Ambrožič, *Adieu to Brittany*, Cytera press, Toronto 1999
8. A Ambrožič, Etymological paralelism in inscriptions from ancient Gaul, *Zbornik 1. mednarodne konference Veneti v etnogenezi srednjeevropskega prebivalstva*, Jutro, Ljubljana 2002, 131-149,
9. C McEvedy, R Jones, *Atlas of World Population History*, Facts on File, New York 1978, 342-351
10. J Titl, prevod D Jarc, *Kelti in Slovenci: ostanki keltske kulture in civilizacije na Slovenskem*, samozaložba, Koper 2005
11. Z H Rosser, T Zerjal, M E Hurles, M Adojaan, D Alavantic, and 60 others, Y-Chromosomal Diversity in Europe is Clinal and Influenced Primarily by Geography, Rather than by Language. *Am. J. Hum. Genet.* **2000**, *67*, 1526-1543
12. J Šašel, K tisočletju pred rimsko zasedbo, *Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije*, Narodni muzej, Ljubljana 1983, 10-17
13. D Krnel-Umek, Meja med Histri in Veneti v opisu izleta 1775, *Zbornik tretje mednarodne konference Staroselci v Evropi*, Jutro, Ljubljana 2005, 7-19
14. A Ambrožič, *Gordian Knot Unbound*, Old Phrygian Inscription, Cytera press, Toronto 2002, 1-87
15. P Kos, *Keltski novci Slovenije*, Narodni muzej, Ljubljana 1977, 1-24
16. P Kos, A Šemrov, Skupna najdba keltskih in rimskih novcev v reki Ljubljanici, *Arheološki vestnik* **2003**, *54*, 381-395
17. Ch Eluere, prevod Veselko M, *Kelti prvi gospodarji Evrope*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1997
18. D Trstenjak, Kdo so bili Ambidravi in kdo je sezidal starodavni mesti Virunum in Teurnia, *Slovenska bčela* – priloga, Celovec 1853, 1-24
19. D Trstenjak, Panonnica, *Spomeniški listi*, Založba pisateljeva, Mohorjeva družba v Celovcu, 1887, 1-19
20. M Guštin, Kelti v Sloveniji, *Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije*, Razstava, Narodni muzej, Ljubljana 1983, 33 do 40
21. T Nabergoj, Razstave - Kelti in Evropa 92, *Zgodovinski časopis*, **1992**, *46* 119-122
22. I Milk-Curk, Keltski sledovi v duhovni in materialni kulturi antičnega Poetovija, *Arheološki vestnik*, **1966**, *17*, 417-420
23. D Božič, Raziskovanje latenske dobe na Slovenskem po letu 1964, *Arheološki vestnik* **1999**, *50*, 206 do 213
24. M Guštin, D Božič, Kelti in Romanizacija, *Arheološki vestnik* **1996**, *47*, 163
25. B Jovanovič, Uvod i Istočna grupa, Izvori za istoriju Skordiska, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Željezno doba, Keltska kultura u Jugoslaviji, Akademija nauka i umjetnosti BIH, Sarajevo, 1987, 805-817
26. D Božič, Zapadna grupa, Izvori za istoriju Tauriska, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Željezno doba, Keltska kultura u Jugoslaviji, Akademija nauka i umjetnosti BIH, Sarajevo, 1987, 855-897
27. S Gabrovec, Jugoistočnoalpska regija, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Akademija nauka i umjetnosti BIH, Bronzano doba, Sarajevo, 1983 str. 21 do 96
28. S Gabrovec, Uvod in Jugoistočna alpska regija sa zapadnom Panonijom, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, Željezno doba, Akademija nauka i umjetnosti BIH, Sarajevo, 1987, str 15 do 181.
29. L Vuga, *Megalitski jeziki*, Jutro, Ljubljana 2004, 208-228

Povzetek

Vprašanja o prihodu »Keltov« na naše ozemlje in njihovo življenje na Slovenskem, zlasti po umiku po porazu pri Delfih okoli leta - 250 pa do prihoda Rimljanov okoli leta -15, odpira cel kup temeljnih zgodovinskih, poselitvenih, narodnih, arheoloških, jezikovnih, verskih, vojaških, kulturnih, tehnoloških in drugih vprašanj, ki jih je treba preveriti in zavzeti nesporna in z dokazi podprta stališča. Dosedanje trditve in teorije v znanstvenih krogih marsikdaj niso podprte z dokazi, zato je treba ločiti teorije od dokazov in sprejeti le tiste predpostavke in tiste teorije, ki imajo neposredne dokaze. Trditve in teorije, ki vsaj ne nasprotujejo temeljnemu dokazom, pa se lahko smatra le za možne hipoteze. V našem znanstvenem okolju se pojem Kelti žal mnogokrat uporablja povsem v nasprotju z znanimi dejstvi in znanstveno etiko. Le redko se poudarja pravilno uporabo imena Kelti, ki lahko predstavlja le delovno ime za različne kulturne, vojaške, verske in tehnološke pojave tedanjega časa, nikakor pa ne predstavlja narodne ali jezikovne skupine. Obseg podatkov in strokovnih mnenj o Keltih je dovolj obsežen in postavlja realen okvir za pravilno uporabo imena Kelti, ki tudi pri nas predstavlja v najboljšem primeru le nadvlado vojaške elite, ki pa ni imela skoraj nobenega vpliva na staroselce niti v genetskem niti v govornem pomenu. Ker Keltov na naših tleh v pomenu novih naseljencev ali novega jezika ni bilo, je očitno, da so naše slovanske korenine bile tukaj že davno pred možno keltsko zasedbo.